

Középiskolából az egyetemre (Meváltozott szokások az egyetemi hallgatók életmódjában)

SZENTIRMAI LÁSZLÓ

Közel két évtizede kutatjuk a József Attila Tudományegyetem hallgatói életmódjának néhány fontos kérdését, így elsősorban az életmódot befolyásoló tevékenységstruktúra összetételét, alakulását. Részletesen vizsgáltuk a szervezett oktatáson kívüli, a széleskörű általános műveltséggel bíró értelmiséggé válás előfeltételeit biztosító tevékenységeiket, a szabadidő felhasználását és fokozott figyelmet szenteltünk néhány művelődési tevékenységnek.^{1,2} Kutatásunk során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy teljesebb képet abban az esetben kapunk, ha felderítjük a diák- és hallgatói életmód hasonlóságait és különbözőségeit is. Ennek érdekében egyrészt egybevetjük azokat az ismereteket, amelyek a magyar középiskolások^{3, 4, 5} és a hallgatók életmódjáról rendelkezésünkre állnak, másrészt megkérdezzük egyetemistáinkat is, véleményük szerint *hogyan, milyen mértékben változtak meg körülményeik, szokásaik a középiskolás évekhez, elsősorban az utolsó évhez képest.*

A felsőfokú oktatási intézménybe kerülő hallgató rövidesen a régi életvitel és az új elemek ellentmondásos együttesével találja magát szemben. A „gólya” magával hozza a diákifjúságnak, mint társadalmi csoportnak sajátos szubkultúráját, a diákéletmód továbbélő elemeit és a szülők életmódja által meghatározott körülményeket. A hallgatók döntő többségének ezt kell adoptálnia az egyetem és az egyetemi város követelményeihez és lehetőségeihez, a művelődési feltételekhez, a hallgatói státushoz.

A diáknak a felsőoktatási intézmény falai között, a döntő többség esetében távol a szülői háztól megváltoznak életkörülményei. Más feltételek között folyik a tanrend által előírt ismereti anyag közlése. Az elsajátítás, feldolgozás ismét megváltozott feltételek között történik. Nincs mindennapos számonkérés, nagyobb időegység oktatási anyagából kell készülni. *A hallgató tulajdonképpen autonóm módon maga határozza meg a tanrendben előírt foglalkozásokon kívüli munkaidejét.* Az előírt foglalkozások mellőzése is

¹ SZENTIRMAI LÁSZLÓ: Egyetemi hallgatók Szegeden. A munkaidő és a szabadidő tevékenységstruktúrája. Bp., 1976. 306.

² SZENTIRMAI LÁSZLÓ: Az olvasó egyetemi hallgató. Bp., 1981. 147.

³ GAZSÓ FERENC—PATAKI FERENC—VÁRHEGYI GYÖRGY: Diákéletmód Budapest. Bp., 1971. 302.

⁴ SÁNTHA PÁL: A tanulóiifjúság művelődési szokásainak megalapozása. In: Változások tükrében. (Szerk. GÁL RÓBERT és KOZMA TAMÁS. Bp.), 1981. 131—148.

⁵ Időmérleg (a 15—19 éves népesség napi időfelhasználása 1976/77. évben). Bp., 1980. 138—141.

kevésbé kellemetlen körülményekkel jár, mint a középiskolában. Mindez magával hozza, hogy *megváltozik az egyetemre kerülő diák időfelhasználása is*. Másként alakul napi tevékenységeinek összetétele, az egyes tevékenység-csoportokra, fajtákra fordított időmennyiség.

1. A tevékenységszerkezet elemei változásának megítélése a hallgatók által

A középiskolából a felsőoktatási intézménybe került fiatal életmódja tevékenységstruktúrájában beállott időbeli és szerkezeti változásokat nyomon követhetjük az időmérleg-felvételek összehasonlításával. A nap 24, vagy a hét 168 órája hierarchizált tevékenységrendszerének vizsgálata objektív közléseken alapul. Az időmérleg sok kérdésről tájékoztatást nyújt, azonban nem ad felvilágosítást az időértékek által kifejezett cselekvések tartalmáról, minőségéről. A megváltozott időalapok részletekbe menő elemzése sem ad a feltárt plasztikus kép mellett választ arra vonatkozóan, hogyan értékelik maguk a hallgatók a bekövetkezett változásokat.

Az időmérleg-felvételt kiegészítő kérdőíves vizsgálatunk ($N = 437 =$ hallgatói sokaság 20 %-a) választ keresett arra vonatkozóan, hogyan ítélik meg a hallgatók a munkaidő-, szabadidő-, alvás időmennyiségében, a tanrendben nem előírt tanulmányi munka szervezettségében beállott változásokat, hogyan látják művelődési, szórakozási szokásaik átalakulását.⁶ A kérdések megközelítése lehetővé teszi, hogy ne általában a hallgatóról beszéljünk, hanem egy-egy jelenség és a kemény változók összefüggésének, valamint a korreláció különböző mértékű szorosságának alapján több dimenzió szerint rajzoljunk plasztikusabb képet az egyetemistákról.

A hallgatók közel kétharmada ítéli úgy meg, hogy a középiskola utolsó évének megterheléséhez képest több időt fordít *tanulmányi munkára a tanév szorgalmi és vizsga időszakában együttesen*. Minden 6–7. hallgató szerint nincs lényeges változás a középiskola utolsó évének tanulmányi munkájához képest. Kevesebb megterhelésről pedig csak minden 25. megkérdezett nyilatkozott. A kérdést az elsőéves hallgatóknak nem tettük fel, hisz ők még nem rendelkeztek megfelelő ismeretekkel az első félév 4. hónapjában a tanév egészéről.

A tanévre vonatkozó tanulmányi munkaidőben bekövetkezett változás erős összefüggést mutat az évfolyam ($p < 0.001$), közepes korrelációt a kar, a tanulmányi eredmény ($p < 0.01$) és közepesenél gyengébb a szignifikancia

⁶ Az életmódot befolyásoló tevékenységszerkezet három összetevőjében beállott változások értékeléséhez a hallgatók 4 válaszlehetőség közül választhattak: 1. több időt fordít, 2. nincs lényeges változás, 3. kevesebb időt használ fel, 4. nem tudja eldönteni.

az apa foglalkozása és az anya iskolai végzettsége ($p < 0.05$) szerinti megoszlás alapján. Az értékelhető összefüggések egyedül az évfolyam szerinti megoszlással mutatnak közepes szoros korrelációt ($V = 0.48$!).⁷

Mindez azt jelenti, hogy az egész évi tanulmányi munkára fordított idő megnövekedését leginkább az évfolyamok szerint tudjuk nyomon követni. Az elsőéves hallgatók döntő többsége természetesen nem foglalt állást, a felsőbb évesek viszont mintegy háromnegyede állítja azt, hogy a felsőfokú képzés több időt követel tőle, mint a középiskola utolsó osztálya. A megnövekedett idő legfőképpen karonként differenciálódik. Legnagyobb arányban a természettudományi kari hallgatók (71 %) tapasztalják a munkaidő többletet, legkisebb mértékben (50 %) a jogászhallgatók.

Míg az egész tanév tanulmányi megterhelésének növekedésére vonatkozó vélemények sok bizonytalan elemet tartalmaznak, hisz a hallgatónak az előző tanév közel 10 hónapos munkáját kell átgondolnia, a kikérdezést megelőző hét összehasonlítása már közelebb áll az egyetemista mindennapi életéhez.

Egy hét tanulmányi munkájára – órarendi elfoglaltságokra és otthoni tanulásra – fordított időmennyiség változása a tanult szak alapján lényegesen különbözik ($p < 0.001$, $V = 0.23$). A természettudományi kari hallgatók közel kétszer nagyobb aránya (74 %) fordít több időt tanulmányi munkájára, mint a jogászok (38 %). Ez utóbbi kar hallgatóinak közel azonos százaléka (29 – 31) azt tapasztalja, hogy nincs változás, illetve csökkent heti terhelése a középiskola utolsó évéhez képest. Az évfolyam szerinti megoszlásból ($p < 0.01$, $V = 0.16$) a felsőfokú képzés nem egyenletes megterhelésre következtethetünk. 10 elsőéves hallgató közül 8 a munkaidő növekedéséről tanúskodik. Ez az arány a harmadik évfolyamon 51 %-ra csökkent, majd ismét emelkedő tendenciát mutat.

A tanulmányi eredmény ($p < 0.01$, $V = 0.15$) szerinti megoszlás arra enged következtetni, hogy a jeles és jórendű hallgatók nagyobb arányban dolgoznak többlet munkaidőben, vagy a középiskola utolsó évének megterhelésével azonos időfelhasználással. A gyengébben tanuló hallgatók kisebb mértékben növelik időfelhasználásukat a tanulmányi munkára, sőt egyharmaduk csökkentette az időráfordítást.

⁷ A figyelembe vett kemény változók: 1. nem, 2. évfolyam, 3. kar, 4. szülő lakhelye, 5. tanulmányi eredmény, 6. jelenlegi lakóhely, 7. középiskoláit szülei lakhelyén végezte-e, 8. apa iskolai végzettsége, 9. apa foglalkozása, 10. anya iskolai végzettsége, 11. anya foglalkozása. Az egyes kérdések tárgyalásakor a kemény változók között válogatva csak azokra térünk ki, amelyek a χ^2 -próba alapján valamilyen értékelhető szinten összefüggést mutatnak a tárgyalt jelenséggel. A szignifikáns összefüggések (korreláció) szorosságának meghatározására a Cramer's V-próbát alkalmaztuk. Ha a V-érték 0.20 alatt van, a korreláció gyengén, 0.20 felett viszont közepesen szoros.

A szülők lakóhelyének az ország településszerkezeti megoszlásában elfoglalt helye ($p < 0.01$, $V = 0.14$), az *egyfajta indítatás* – hol, milyen nagyságrendű településen járt a diák középiskolába, milyenek voltak az iskolai követelményei és a tanulást segítő, az iránt közömbös vagy gátló családi mikroklima – jelentős mértékben rányomja bélyegét a munkaidő átalakulására. A kiemelt felsőfokú központból egyetemre került hallgatók 44, a megyeszékhelyről vagy hasonló nagyságrendű városból jövő fiatalok 60, az ennél kisebb településről az egyetemi városba kerültek 67 %-a növelte meg heti, tanulmányokkal összefüggő munkaidejét. A kevesebb és a középiskola utolsó évéhez hasonló időráfordítás válaszainak egymáshoz való aránya hasonló képet mutat. Nagyon lényegesnek tartjuk, hogy a szülők lakóhelye szerinti megoszlás ilyen differenciáltan jelentkezik akkor, amikor a szülők iskolai végzettsége és foglalkozása alapján nincs szignifikáns összefüggés.

A tanrendben előírt elfoglaltságokra – előadások, szemináriumok látogatására – egy héten 10 megkérdezett közül 4 hallgató fordít több időt, 3 fő kevesebbet, s ugyancsak 3 fő szerint nincs változás a tanrendi elfoglaltságok óraszámában. A kar szerinti megoszlással való szignifikáns, közepes szoroságú összefüggés ($p < 0.001$, $V = 0.21$) az előírt foglalkozásokon való részvételi kötelezettség tanult szakok szerinti specifikusságát tükrözi. A jogász-hallgatóknak mindössze 20, a bölcsészeknek 39, és a természettudományi kari hallgatóknak 49 %-a fordít több időt óralátogatásra, mint korábban. A nemek szerinti megoszlás ($p < 0.05$, $V = 0.15$) a lányok inkább megnövekedett órarendi elfoglaltságát mutatja a fiúk magatartásával szemben (44 : 33 %). A lányok kisebb aránya (27 %) csökkentette óralátogatásra felhasznált idejét, mint a fiúk (37 %).

Véleményünk szerint a hallgatók válaszai e kérdés vonatkozásában inkább a tanrendben előírt – számukra fennálló – kötelezettséget, mint sem annak teljes mértékű teljesítését jelentik. A tanrendek tanulmányozása valóban megnövekedett óraszámról tanúskodik, azonban a hallgatói életmód bizonyos fokú ismeretében azzal is tisztában vagyunk, hogy nagyon kevés azoknak a hallgatóknak a száma, akik minden elfoglaltságon megjelennek. Arról természetesen nem beszélhetünk, hogy a hallgatóság nem tesz maradéktalanul eleget a felsőoktatási intézmény formális követelményeinek, hanem arról, hogy minden nap, minden héten a hallgatók bizonyos aránya – különböző okok miatt – nem jelenik meg az órákon.

A munkaidőn belül a hallgató időbeosztásától is függő tanulmányi munkára: otthoni tanulásra, jegyzetelésre, kötelezők olvasására és egyéb, ilyen jellegű tevékenységekre fordított időfelhasználás megváltozása az évfolyam ($p < 0.001$, $V = 0.20$) és kar ($p < 0.001$, $V = 0.20$) szerinti megoszlástól függ elsősorban. Ezen adataink is azt bizonyítják, hogy a munkaidőn belül a kötetlenebb tanulmányi munka időfelhasználása nagyobb mértékben változik meg, mint az előírt elfoglaltságokra fordított idő. A tanulmányi munka

gyűjtőnévvel jelölt tevékenységek elsősorban a bölcsészhallgatóktól (70 %) követelik meg a középiskola utolsó évéhez képest többlet munkaidőt, de nem sokkal maradnak el tőlük a természettudományi kari hallgatók sem (63 %). Mindkét kar hallgatói követelményrendszerében olyan elfoglaltságok szerepelnek – átlag heti 10 órát igénylő kötelezők olvasása, illetve laborjegyzőkönyv készítése, gyakorlatra való készülés – melyek a többlet munkaidőt magyarázzák. A jogászhallgatóknak alig valamivel több, mint egyharmada állítja azt, hogy a szorgalmi időszakban többlet tanul, mint a középiskola 4. osztályában.

10 elsőéves hallgató közül több mint 8 főnek növekedett meg a tanulásra és egyéb tevékenységre fordított ideje. A többi évfolyamon már csak mintegy 50 % tanúsítja ezt a változást. Azt nem tudjuk eldönteni, hogy valóban milyen mértékben szükséges több időt fordítani folyamatos tanulásra, azonban adataink arra utalnak, hogy az elsőévesek között tapasztalható megnövelt munkaidő fokozatosan csökken. Az elsőévesek 6, a másodévesek 15 %-a fordít kevesebb időt tanulásra, de a harmadik évtől kezdve ez az arány mintegy 30 %-ra növekszik. Nem tudunk állást foglalni abban a kérdésben, hogy a felsőfokú képzés anyagának bevééséhez szükséges tanulás technikájának elsajátítása, vagy a hallgató önmagával szemben állított követelményének feladása játszik szerepet a felhasznált idő csökkenésében. Tény az, hogy az első évben és a második év első félévében tapasztalható lendület valamilyen ok(ok)ból alábbhagy.

Az anya foglalkozása ($p < 0.05$, $V = 0.13$) szerinti megoszlás arra utal, hogy a szellemi foglalkozású anyák gyermekei változtatták meg legkisebb arányban a tanulmányi munkára fordított időt. Ők a biztos egyetemi felvétel reményében olyan óraszámban tanultak már a 4. osztályban is, hogy ezt a felsőoktatás követelményei között, más foglalkozású anyák gyermekeihez képest a legkisebb mértékben kellett megnövelni. Más forrásból ismerjük, hogy az alkalmazotti kategóriában dolgozó szülők gyermekei törekszenek legnagyobb arányban a felsőoktatási intézményekbe. Ezek a szülők mintegy saját helyzetük rekompenzációjaként olyan késztetéssel nevelik gyermekeiket már középiskolás fokon, hogy azok minden körülmények között helyt tudjanak állni az egyetemen. A sikeres felvételi után továbbél bennük a nagy óraszámú való tanulás készsége.

A hallgatók szubjektív ítélete alapján a *szabadidő* mennyiségének változásáról nem alakulhat ki egységes képünk. Közel ugyanaz az arány vallja, hogy hallgatóként több időt fordít szabadidő tevékenységekre (41 %), mint amekkora arány csökkenésről számol be (39 %). Minden 5. megkérdezett szerint nem változott a szabadidő mennyisége. Ezen adatok alapján kialakult kép tisztázásához közelebb jutunk a kar ($p < 0.001$, $V = 0.42$!) és az évfolyam ($p < 0.001$, $V = 0.17$) szerinti megoszlás segítségével. A tanult szak alapján a következő adatsort kapjuk:

Szabadidő tevékenységre fordított idő (százalékban)

	jogász	bölcész	TTkari hallgató
többet	60	42	29
kevesebbet	21	38	48

A szabadidő aktivitásokra felhasznált idővel kapcsolatos válaszok a hallgatók következetességét tükrözik. T.i. a tanult szak szerint a szabadidő növekedése vagy csökkenése összhangban áll a tanulmányokkal kapcsolatos heti munkaidő, az egyetemi elfoglaltságok és az otthoni tanulmányi munka időfelhasználásának változásával. A szabadidő csökkenését elsősorban az elsőséves hallgatók tapasztalják (60 %), de minden 4–5. ötéves megkérdezett is úgy gondolja, hogy kevesebb szabadideje van, mint volt 5 évvel korábban. Ez utóbbit azért tartjuk sajátosnak, mert az utolsó évfolyam hallgatói heti 40 óránál többet fordítanak szabadidő tevékenységekre. A szabadidőmennyiség csökkenésének „tudata” azért élhet a felsőbb évfolyamok hallgatóiban, mert részint, valószínű, hogy mi az időmérleg-felvétellel az elfoglaltságok szélesebb körét vontuk be ezen tevékenység főcsoportba, mint amelyekre a hallgatók gondoltak, részint, feltételezésünk szerint a hallgatók egy része többéves hallgatói státus után sem tudja megszokni, hogy a középiskolában csak a nap egyik szakában volt előírt elfoglaltsága, a nap másik része – ha éppen nem akart tanulni – a tanulmányi kötelezettségektől szabad volt.

Tulajdonképpen meglepő, hogy 10 hallgató közül 4 fő úgy gondolja, általában a *tanulmányi munkára fordított ideje* egyetemi évei alatt *kevésbé szervezett*, mint korábban. Az évfolyam szerinti megoszlás ($p < 0.001$, $V = 0.20$) további meglepetésekkel szolgál. Az elsősévesek közül csak minden 6. hallgató, de a harmadévesek 55, sőt az ötévesek 59 %-a tartja munkaidejét szervezetlenebbnek. 10 elsőséves közül 4 fő még olyan szervezettnek tekinti, mint a középiskolás évei alatt volt, de az utolsó évfolyamon ez az arány 17 %-ra csökken.

A hallgatókat különösen az zavarja, hogy az egyetemen az előírt foglalkozások nincsenek egymás után, sok a „lyukas” óra. A hallgatók jóval több mint a fele (58 %) gondolkodik így, és ez az arány az évfolyamok ($p < 0.001$, $V = 0.16$) emelkedésével sem csökken jelentős mértékben. Lányok nagyobb arányát zavarja, hogy kötelezettségeinek nem egy időblokkban tudnak eleget tenni, mint a fiúkat (60 : 53 %). (Nem: $p < 0.05$, $V = 0.15$). A tanulmányi eredmény ($p < 0.05$, $V = 0.14$) szintjének csökkenésével növekszik azok hányada, akik a felsőfokú képzésnek ezt a sajátosságát zavarónak tartják.

Ezzel szemben a hallgatók megközelítően kétharmada kedvezőnek tartja, hogy az *egyetemen általában ők oszthatják be*, mikor tanuljanak, mikor olvassanak, mert így *jobb az időbeosztásuk*. Minden 4–5. hallgató számára közömbös az időbeosztás, mert ugyanis akkor tanulnak, amikor kedvük tartja. Elég nagy arányt, minden 11. hallgatót zavar, hogy neki kell időbeosztását megcsinálnia. 6 % – főleg elsőévesek – kellő tapasztalatok hiányában még nem tudnak állást foglalni. A nem szerinti megoszlás ($p < 0.05$, $V = 0.15$) azt mutatja, hogy a fiúk jobban tudnak alkalmazkodni az egyetem követelményei által meghatározott időrendhez, mint a leányhallgatók. Ugyancsak ez a megállapítás érvényes a jobb tanulmányi eredményt ($p < 0.05$, $V = 0.12$) felmutató hallgatókra.

Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a hallgatók közel kétharmada tulajdonképpen a hallgatói státussal járó „szabadságot” értékeli kedvezőnek, amely elvben a 24 órás időalap előírt kötelezettségeitől mentes időblokkjainak tetszés szerinti felhasználását is jelenti. Az már más kérdés, hogy az egyetemista a felsőoktatási órarend sajátosságából adódó, az előírt kötelezettségektől mentes időmennyiség munka- vagy szabadidő tevékenységekre való váltakozó felhasználását nehezen szokja meg. Azaz a hallgató sokáig tanulja, hogy naponta többször kell döntenie, ha végetért az előadás, szeminárium, vagy gyakorlat, és 1–2, esetleg több óra múlva kezdődik következő elfoglaltsága, mihez kezdjen addig? A középiskolával szemben a felsőoktatási intézmény hallgatói napi vagy inkább heti időalapjában több az „üres járat”. Mint korábban már láttuk, a hallgatók jelentős hányadát zavarja ez a körülmény. Eddigi kutatásaink azt mutatták, hogy 2–3 félév múlik el, amíg a hallgató akklimatizálódik a felsőfokú képzés által támasztott feltételekhez és körülményekhez. Jelen felvételünk eredményei viszont arra utalnak, hogy a felsőoktatási intézmény körülményei által megszabott életmód feltételek nem mindegyike válik a hallgató mindennapi életvitelének magától értetődő részévé.

Időmérleg adataink is tájékoztatást adnak az *alvásra* fordított időmennyiség csökkenéséről. A hallgatók több mint kétharmada szerint (68 %) kevesebbet alszanak, mint diák éveik alatt. Mindössze minden 10. megkérdezett állítja azt, hogy nagyobb időmennyiséget szentel az éjszakai regenerálódásra. Minden 5. hallgató szerint nincs változás. A nemek szerinti megoszlás ($p < 0.001$, $V = 0.21$) az alvásra fordított időmennyiség csökkenését a lányok nagyobb aránya esetében mutatja (74 %), mint a fiúk között (55 %). Az évfolyam ($p < 0.01$, $V = 0.14$), a szülők lakóhelye ($p < 0.05$, $V = 0.13$), az apa ($p < 0.01$, $V = 0.15$) és az anya iskolai végzettsége ($p < 0.001$, $V = 0.17$) szerinti megoszlások összefüggései alapján adatainkból arra a következtetésre jutottunk, hogy az egyetemre kerülő „golya”, a kisebb településről és alacsonyabb kulturális háttérű családból származó hallgató bizonytalanabb a felsőoktatási intézmény körülményei

között. Valószínűleg egyfajta hátrányos indíttatás játszik abban közre, hogy nehezebben bírkóznak meg a tanulmányi követelményekkel, s ezért csökkentik alvási idejüket. Az sem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy az egyetemi város művelődési, szórakozási kínálatának megismerése, az azokkal való élés is befolyásolja az éjszakai pihenés időmennyiségét.

Az időmérleg-felvételek összehasonlítása valóban az alvásra fordított időmennyiség csökkenését mutatja. Azonban mind az összehasonlításban szereplő időmennyiség, mind az 1973-as és 1978-as időmérleg-felvételünk a hallgatók napi 8 órát meghaladó alvását tükrözik. A tényleges csökkenés „érzését” fokozza, hogy a hallgató később tér nyugovóra, mint a középiskolás, de számos esetben később is kel fel.

A tevékenységszerkezet elemei változására vonatkozó kérdések – a megkérdezettek véleménye alapján – az időmérleg-felvételek megállapításait támasztják alá. A hallgatók leginkább a szorgalmi- és vizsgaidőszak, azaz az egész tanév kötelezettségeire fordított időmennyiség megnövekedését érzékelik. A kikérdezést megelőző, azaz egy átlag hét munkájára fordított többlet munkaidőt már valamivel kevesebben közölték. Persze egy átlag hét munkájával kapcsolatban találunk mind a növekedés, mind a csökkenés irányába mutató extrém példákat. A felsőfokú képzés keretei lehetőséget adnak a formális követelmények teljesítésén túl fennmaradó munkaidő, de a rendelkezésre álló időalap autonóm megszervezésére is. Elképzelhető és a hallgatók bizonyos aránya meg is valósítja, hogy egy – egy héten csupán a tanrendben előírt kötelezettségeinek tesz többé-kevésbé maradéktalanul eleget, fennmaradó időalapjában pedig valamely vezető- és egyéb szabadidő tevékenységei háttérbe szorítják a tanulmányi munka különböző aktivitásait. Találunk ellentétes elfoglaltságokkal terhelt hetet is, amikor valamilyen sürgős tanulmányi elfoglaltság: szeminárium- vagy évfolyam-dolgozat írása, nagy terjedelmű, határidős kötelező olvasmány jegyzetelése a szabadidő tevékenységeket szorítja ki az időalapból.

A hét tanulmányi elfoglaltságra fordított munkaidejében a hallgatók inkább az otthoni tanulásra és ezzel kapcsolatos aktivitásokra fordított időmennyiség növekedését észlelik, és ennél valamivel kevésbé a tanrendi elfoglaltságokra felhasznált idővolumen kiterjedését. A szabadidő megnövekedése vagy csökkenése – véleményünk szerint – ingadozó. A hallgatónak általában kevesebb a szabadideje, mint a diáknak, de a többlet vagy a csökkent mennyiségű szabadidő a kérdéses héten általában a tanulmányokra fordított munkaidőtől függ.

A hallgatók nehezen szokják meg, és vannak, akik az államvizsgáig zavarónak tartják, hogy a felsőfokú képzés sajátosságából eredő munkajellegű kötelezettségeiknek nem egy időblokkban tesznek eleget. Egy-egy napon a munkaidő és a szabadidő többször is váltja egymást. *A középiskolás*

évekhez képest az egyetemista időgazdálkodása kevésbé szervezett, saját kárán kell megtanulnia annak beosztását, racionális felhasználását.

A tevékenységszerkezet elemeinek változásai évfolyam, tanult szak és részben nem szerinti specifikusságot mutatnak. Azaz a változás mértéke, annak érzékelése és megítélése leginkább a kar szerint változik. Amikor általában a hallgatóról beszélünk, emlékeznünk kell arra, hogy az elsőévesek, de részben a másodévesek is az életmód változásának átmeneti szakaszát élik át. Adataink azt mutatják, hogy a lányok nagyobb időfelhasználással, nehezebben sajátítják el a hallgatói életmód számos elemét. A felsőoktatás feltételeihez való adaptációt legalább olyan mértékben befolyásolja a szülők lakóhelyének az ország település strukturális hálózatában elfoglalt helye, mint iskolai végzettségük és foglalkozásuk.

2. Művelődési, szórakozási szokások változása a hallgatók véleménye szerint

A különböző megközelítéssel készült időmérleg-felvételek egyértelműen bizonyítják, hogy a középiskolás évekhez képest csökkent a hallgatók által szabadidő tevékenységekre fordított idő és jelentős mértékben átalakult annak szerkezete is. Elég, ha arra utalunk, hogy a tévézésre és a pénzkereső, alkalmi munkára fordított átlagosan, naponta 1 órával kevesebb idő bizonyos hányada újabb tevékenységek megjelenését, vagy korábban is preferált aktivitások hosszabb ideig tartó gyakorlását teszik lehetővé.

Vizsgálatunk során felhasznált kérdőívünk egyik blokkjával arra kívántunk választ kapni, hogy a megkérdezettek véleménye szerint egyetemi éveik alatt hogyan alakulnak művelődési, szórakozási szokásaik, azaz közvetett módon szabadidő felhasználásukról tájékozódunk.⁸ Érdeklődtünk, hogy az egyetemi városban többfajta művelődési lehetőséget vesznek-e igénybe, és korábbi éveikhez képest több szórakozási alkalmat találnak-e? A tájékozódást művelődési és szórakozási élményeket nyújtó intézmények látogatására (színház, hangverseny, múzeum, tárlat, mozi, klub), társas kapcsolatok ápolására (szűk baráti kör, más neműek társasága, tánc), tömegkommunikációs eszközök igénybevételére (tévézés, rádiózás, önálló tevékenységként, háttérrádiózás; napilapok, folyóiratok olvasása), olvasási kultúrára⁹ (nem kötelező szépirodalom, ismeretterjesztő irodalom olvasása;

⁸ Válaszlehetőségek: 1. több időt fordít, 2. nincs lényeges változás, 3. kevesebb időt használ fel, 4. nem végzi a kérdéses tevékenységet.

⁹ SZENTIRMAI LÁSZLÓ: Egyetemi hallgatók könyvtári tagsága. In: Könyvtárhasználat, könyvtárkép. (Tanulmánygyűjtemény). Bp., 1982. 19-36.

könyvtárlátogatás gyakorisága és az ott felhasznált idő; nem kötelező irodalom jobb megválogatása, könyvvásárlás) és egyéb tevékenységekre (pénzkereső, alkalmi munka, sportolás) vonatkozó kérdések tették lehetővé.

Valamennyi tevékenység részletes tárgyalására nincs alkalmunk, a dolgozat terjedelme ezt nem teszi lehetővé. A válaszlehetőségek helyi értékét (1 – 2 – 3 – 4) figyelembe véve mutatókat készítettünk, amelyek itt és csakis az adott körülmények között történő összehasonlítás keretében lehetőséget adnak a változás irányának – növekedés vagy csökkenés – érzékelésére.

Előre kell bocsájtanunk, hogy táblázatunk nemcsak egynemű, minden fenntartás nélkül összehasonlítható tevékenységeket tartalmaz. Döntő többségük olyan aktivitás, amely napi, heti vagy ritkább rendszerességgel végezhető. Két tevékenység egyben magatartást, ízlést tükröz. Ezek a könyvvásárlás és a nem kötelező irodalom jobb megválasztása, szelektálása.

Táblázatunkban az összehasonlítást elősegítő mutató minél közelebb van az 1-hez, annál nagyobb arány közölte, hogy több időt fordít a tevékenységre, gyakrabban végzi az elfoglaltságot. A 2 körüli érték részben a középiskolás kor időráfordításának szinten maradását jelenti, de inkább azt tükrözi, hogy a növekedés nagyobb mértékű, mint a csökkenés és a nem végzők aránya. A 3-as érték körüli mutató a tevékenységet csökkent gyakorisággal és egyáltalában nem végző hallgatók magas arányát jelenti. A táblázat másik oszlopában azok összesített arányát közöljük, akik az aktivitásra kevesebb időt fordítanak, vagy egyáltalán nem végzik azt.

Középiskolás kor óta legjobban, pozitív irányba változott a könyvvásárlás és a nem kötelező olvasmányok jobb megválogatásának, szelektálásának szokása. A hallgatók átlagosan mintegy 100 kötet körüli saját könyvtárral rendelkeznek. Ennek nagy részét egyetemi éveik alatt vásárolják úgy, hogy vagy rendszeresen félretesznek egy bizonyos összeget könyvvásárlásra, vagy mindig megveszik azt, amire szükségük van. Számos példát tudunk arra vonatkozóan is, hogy a hallgatók azért vállalnak pénzkereső mellék munkát, hogy többek között egy – egy drágább művet megvásároljanak. A könyvvásárlási szokás megváltoztatásának mértéke nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a felsőoktatási intézmény székhelyén a hallgató elszakad a különböző nagyságú családi könyvtár biztonságot nyújtó támaszától. A kölcsönzött könyvek, valamint tankönyvei mellett olyan szépirodalmi gyűjtemény bázisára is szüksége van, amelyhez bármikor hozzányúlhat.

A felsőfokú képzés éve alatt – a hallgatók véleménye szerint – csökken a nem kötelező irodalom olvasásának ideje. Időmérleg-adataink nem bizonyítják ezt egyértelműen. Szerintünk sokkal inkább arról van szó, hogy megnövekedett a fiatal látóköre és ezzel igényessége. Ez pedig azzal jár együtt, hogy hallgatóként sokkal ritkábban olvas el minden kezébe kerülő könyvet, hanem akár általános műveltsége jobb megalapozása érdekében,

akár ajánlás alapján jobban megválogatja olvasmányait. Bizonyos könyvek elutasítása, figyelmen kívül hagyása, az hogy nem olvas el minden könyvet, okozhatja a nem kötelező irodalom olvasására fordított idő csökkenésének érzését.

A táblázat első felében elhelyezkedő tevékenységek között legnagyobb mértékű a növekedés vagy a korábbi évek gyakorlatának megfelelő szinten tartása. Ezek az elfoglaltságok mind a felsőfokú képzés körülményeinek megfelelően alakulnak így. A könyvvásárlás és a nem kötelező irodalom nagyobb mértékű szelektálása is. A hallgatók, bár az ifjúsághoz tartoznak, de már fiatal felnőttek. Érthető, hogy legalább minden második hallgató fokozott mértékben keresi és találja meg a másik nemhez tartozó partner társaságát. Emellett részben a szülői ház melegségét pótolja, részben a hallgatói csoporthoz való tartozás tudatát erősíti a szűk baráti kör kialakítása, a kapcsolat ápolása.

A felsőfokú képzés minden szakon megköveteli, hogy az egyetemista tanulmányait a könyvtárak állományára támaszkodva egészítse ki. A hallgatók mintegy fele a felsőoktatási intézmény székhelyén ismerkedik meg a nagy, tudományos könyvtárral, és ezért érthető, hogy a hallgatóság több mint a fele több alkalommal, több időt tölt könyvtárakban, mint középiskolás éve alatt.

A mozilátogatás a hallgatók egyik kedvelt időtöltése, többek között a legkisebb ellenállás elvének eszköze is. T.i. ha a hallgatónak két tanulmányi elfoglaltság között 2–3 óra szabadideje van, fáradt a tanuláshoz, legkönnyebb az időt a moziban eltölteni. Napilapok, nem kötelező szép-irodalom olvasása mellett ez az a tevékenység, amelyet legkisebb arány – 2 % – egyáltalán nem végez.

A tevékenységek változásának összehasonlítása

Tevékenységek	Összehasonlító mutató	Kevesebb időt felhasználók, illetve nem végzők aránya %-ban
1. könyvvásárlás	1.37	9
2. nem kötelező olvasmányok szelektálása	1.39	7
3. másik nemmel való kapcsolat	1.65	14
4. könyvtárlátogatás gyakorisága	1.72	24
5. könyvtárban töltött idő	1.75	24
6. szűk baráti körrel való kapcsolat	1.79	25
7. mozilátogatás	1.82	24

8. folyóirat olvasásának gyakorisága	1.84	26
9. újság olvasásának gyakorisága	1.85	24
10. háttérrádiózás	1.89	29
11. ismeretterjesztő irodalom olvasása	2.08	31
12. tárlatlátogatás	2.14	33
13. klublátogatás	2.16	39
14. táncolás (disco)	2.34	45
15 – 16. nem kötelező szépirodalomra fordított idő	2.38	54
15 – 16. színházlátogatás	2.38	46
17. alkalmi, pénzkereső munka vállalása	2.40	45
18. hangversenylátogatás	2.54	52
19. rádiózás önálló tevékenységként	2.78	69
20. sportolás	2.86	70
21. tévézés	2.99	83

10 hallgató közül több mint 4 fő több időt fordít, gyakrabban olvas napilapokat, folyóiratokat, mint korábbi éveiben, és csak minden 5. megkérdezett csökkentette a sajtótermékek olvasásának idejét. A tömegkommunikációs eszközök igénybevételének két irányú változását figyelhetjük meg. Növekszik az írott információ fogyasztására fordított idő, viszont nagy mértékben csökken a képernyő és az önálló tevékenységként való rádióhallgatás szerepe. Ez utóbbi helyét a háttérrádiózás veszi át.

A táblázat második felében elhelyezkedő tevékenységeket általában a hallgatók – véleményük szerint – kisebb gyakorisággal, kevesebb időráfordítással végzik. Ezek között az elfoglaltságok között több, az általános műveltség alapjait erősítő aktivitás fordul elő és ezért rendkívül sajnálatos, hogy a hallgatók úgy ítélik meg, általában középiskolás éveik óta kevesebb nem kötelező irodalmat olvasnak, ritkábban, vagy egyáltalában nem látogatják a színházat, hangversenytermet, tárlatokat és a művelődési élményt is nyújtó ifjúsági klubot. A csökkenés abszolút mértékéről nincs tudomásunk. Ha például egy hallgató középiskolás korában bérlettel 10 színházi előadást látott egy évadban és hallgató korában csak negyedévenként egyszer ment el, akkor a csökkenés valóban fennáll, de rendszeres színházlátogató maradt. Sokkal inkább figyelemreméltónak tartjuk a művelődési intézményeket egyáltalában nem látogatók magas arányát. Ez pedig a következő: hangverseny 26 %, klub 24 %, színház 16 %, múzeum, tárlat 11 %. Nem biztos, hogy a művelődési intézmények mellőzéseért maradéktalanul a hallgatókat marasztalhatnánk el. Az egyáltalában nem látogatók magas arányának kialakulásában nagyon kis mértékben közrejátszik a rossz időgazdálkodás is, de sokkal inkább az érdektelenség. A hallgatók ezen aránya nem ismeri fel, talán nem is tudatosítja bennük senki, hogy a hallgatói cso-

portnormához hozzátartozik, a felsőoktatási intézményből kikerülve nemcsak szakismeretekkel, hanem széleskörű általános műveltséggel is kell rendelkezniük.

A fiatalok művelődési, szórakozási szokásai közül inkább – de nem maradéktalanul – azok kerülnek előtérbe, azokra fordítanak több időt, amelyeket rendszeresebben végzik, amelyek hozzátartoznak mindennapi életvitelükhöz.

Ha valamelyik tevékenység háttérbe szorul, többnyire pótolja valamelyik másik, részben hasonló aktivitás: rádiózás önálló tevékenységként – háttérrádiózás; tévézés – írott információ; nem kötelező irodalom – szakirodalom; táncolás – másik nemmel való kapcsolat. Sportolásnak nincs helyettesítő tevékenysége. Alkalmi, pénzkereső munkát egyáltalán nem végez a hallgatók kétötöde (ez növeli a mutató helyi értékét), de ennél valamivel nagyobb arány több időt fordít erre a tevékenységre. Ugyancsak nem találunk hasonló elfoglaltságokat, amelyek a művelődési intézmények látogatása helyére lépnének.

***

A középiskolás évek óta bekövetkezett változások számos elemét tudtuk nyomon követni a hallgatói életmódban. Tudjuk, változnak időszükségletükben és szerkezetükben az életmódot befolyásoló tevékenységstruktúra főbb összetevői. Figyelemmel kísérhettünk olyan sajátosságokat is, amelyekről többnyire nem is gondolnánk, hogy a mindennapi életvitel fontos részei. Láttuk, hogy nemcsak a kezdő hallgatót, de felsőbbéves társait is zavarja a hallgatói életmód azon jellegzetessége, amely a rész munkaidő és a rész szabadidő naponta többszöri váltakozásából ered. A művelődési, szórakozási szokások változásának figyelemmel kísérése pedig arra is felhívja figyelmünket, hogy az életmódban bekövetkezett változások nem mindig mutatnak helyes, pozitív irányba. Talán azért is van ez így, mert kutatásunk egyik megállapítása az, hogy *a felsőoktatási intézménybe kerülő hallgató tanácstalan, sokáig egyedül érzi magát*. Nem mindegy, hogy ki áll mellé, vagy kitől kér és fogad el tanácsokat. *Úgy gondoljuk, az új életmód elemek, a mindennapi életvitel elsajátítását sokkal nagyobb mértékben kellene a felsőoktatás és az ifjúsági szervezetek nevelőmunkájának elősegítenie.*